

מהדורת הכרותא

במשנת מבוארות

עם ציורים
על פי מפרשי המשנה

מסכת ביצה

ביאור משולב במשנה
פירוש רבינו עובדיה מברטנורא

• תורה בתפארתה •

דקדוק לשון המשנה

במחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנתנו, אודות ביצה שנולדה ביום טוב. שנה התנא בלשונו, "תאכל", או "לא תאכל". רבותינו הראשונים נתקשו בכך, מה הטעם שנקט התנא לשון זו, ולא נקט לשון "מתירים", ו"אוסרים", כפי שרגילות התנא להשתמש בלשון המשנה בשאר מקומות.

נאמרו בכך כמה ביאורים ליישב לשון זו, **התוספות** ביארו: אם היה נוקט התנא בלשון "מתירים", יכול היה הדבר להתפרש כהיתר טלטול הביצה בלבד, ולא יכולנו ללמוד מכך היתר אכילת הביצה. לעומת זאת, מהלשון "תאכל", אנו לומדים אף היתר אכילה. ובית הלל שאוסרים בין באכילה ובין בטלטול, נקטו לשון לא תאכל אגב בית שמאי.

רבינו **המאירי** בחידושו, כתב לבאר: אם היה נוקט התנא לשון בית הלל "אוסרים", היה מובן מכך שהביצה אסורה לעולם, ואין הדבר כן, שהרי מותרת הביצה לאחר יום טוב. (פי' זה

הובא בתוספות ונדחה).

ביצה שנולדה ביום טוב.

נחלקו במשנתנו בית שמאי ובית הלל, בדין **ביצה שנולדה מן התרנגולת ביום טוב**, האם מותרת היא באכילה באותו יום. בתלמוד (ביצה ב, ב) נאמרו ארבעה שיטות בביאור מחלוקתם, ונפסקה בזה ההלכה כרבה שמחלוקתם היא **ביום טוב שחל אחר השבת** (כפי שיבאר להלן).

כדי להבין את סברת מחלוקת ב"ש וב"ה בדין זה, יש לדעת, שכל ביצה שנולדה והוטלה היום, בהכרח שכבר ביום הקודם להטלתה היתה

גמורה ומוכנה במעי

התרנגולת, נמצא

דביצה שנולדה היום

- ביום טוב, **כבר**

נגמרה בידי שמים

מאתמול בערב יום

טוב, ובנידון המשנה

שיום טוב חל אחר

השבת הוכנה

הביצה אתמול

ביום השבת.

אמרה התורה

בעניין ירידת המן

לישראל במדבר

«והיה ביום השישי»

בְּשֶׁאֵר וְסִיִּים בְּחֻמֵּץ, שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבִתְיֹכֶם כִּי כָּל אוֹכֵל מִחֻמֶּצֶת (שְׁמוֹת יב, יט), לוֹמֵר לְךָ זֶהוּ שְׂאֹר וְזֶהוּ חֻמֵּץ, כְּזֶה פֶּן זֶה. כִּי פְּלִיגֵי לְעִנְיָן בַּעוֹר, בֵּית שְׂמַאי סִבְרֵי מִדְּכַתְּב רַחֲמָנָא לְתַרְוֵיהוּ, שְׂאֹר וְחֻמֵּץ, וְלִכְתּוֹב חֻמֵּץ שְׂאִין חֻמוּצוֹ קָשָׁה וְאֶפְלוּ הֵכִי חֲזִיב לְבַעַר וְקַל וְחֻמֵּר לְשְׂאֹר שְׁחֻמוּצוֹ קָשָׁה, אֲלָא שְׁמַע מִנָּה שְׁעוּרוֹ שֶׁל זֶה לֹא כְּשְׁעוּרוֹ שֶׁל זֶה, וְלֹא יִלְפִינָן בַּעוֹר מֵאֲכִילָהּ. וּבֵית הֶלֶל סִבְרֵי זֶה וְזֶה בְּכַזְּיֹת, דִּילְפִינָן בַּעוֹר מֵאֲכִילָהּ. וּמִשּׁוּם דְּהִנְדֵּךְ תַּלְת מְלֵי מְקַלֵּי בֵּית שְׂמַאי וּמְחַמְרֵי בֵּית הֶלֶל גְּבִי יוֹם טוֹב, תָּנָא לְהוּ הֵכָא גְּבִי הֲדָדִי: בְּכַפּוֹתְכֶת. תְּמָרָה:

וְחֻמֵּץ -]בצק שהחמיץ ואין ראוי לחמץ בו עיסה אחרת], שיעורו הוא בגודל ככפותבת -]תמורה], (וטעמם שהרי התורה הזכירה גם שאור וגם חמץ, ויכלה לכתוב חמץ בלבד וללמוד ממנו לשאור שהוא חמור ממנו, אלא שבהכרח יש חילוק ביניהם לעניין שיעור החיוב). **וּבֵית הֶלֶל אוֹמְרִים: זֶה וְזֶה - השאור והחמץ, שיעורם בְּכַזְּיֹת, ואין חילוק ביניהם (ובתלמוד ביארו חכמים את הטעם שנתבטח גם חמץ וגם שאור):**

המשנה המבוארת

והכינו את אשר יביאו" (שמות טז, ה) ומשמעות הכתוב, שכשירד המן ביום שישי כפליים - לצורך יום שישי ולצורך השבת, נצטוו ישראל כבר מיום השישי (שהוא חול) להזמין את המאכל לצורך השבת, ומזה למדו שדוקא יום חול מכין לשבת, וכן יום חול מכין ליום טוב, ולכך יש להכין ולהזמין את סעודותיו בחול. ומטעם זה, דעת **בית הלל**: שביצה שנולדה ביום טוב והוכנה בשבת שקודם יום טוב במעי התרנגולת, אף על גב דהכנה זו בידי שמים, שהרי לא נעשה כל מעשה כדי להכינה, מכל מקום הרי היא נחשבת הכנה ולכך היא אסורה, וכשם שמצינו בירידת המן, שאף המן הוכן בידי שמים, והוצרכו ישראל להכינו ולזמנו לצורך שבת.

ובטעם האיסור נחלקו הראשונים, **יש אומרים**: שדבר שלא הוכן לצורך שבת ויום טוב מבעוד יום הרי הוא נאסר משום מוקצה דאורייתא. **ויש אומרים**: שאין הכנה דרבה שייכת לדין מוקצה, אלא הוא איסור בפני עצמו מחמת עצם ההכנה שנעשתה ביום קדוש כשבת ויום טוב (והכנה זו נקראת בלשון התלמוד '**הכנה דרבה**', על שם רבה שהוא בעל המימרא הזו, אף שאיסורה נלמד מהתורה ומדאורייתא הוא).

והכינו את אשר יביאו" (שמות טז, ה) ומשמעות הכתוב, שכשירד המן ביום שישי כפליים - לצורך יום שישי ולצורך השבת, נצטוו ישראל כבר מיום השישי (שהוא חול) להזמין את המאכל לצורך השבת, ומזה למדו שדוקא יום חול מכין לשבת, וכן יום חול מכין ליום טוב, ולכך יש להכין ולהזמין את סעודותיו בחול. ומטעם זה, דעת **בית הלל**: שביצה שנולדה ביום טוב והוכנה בשבת שקודם יום טוב במעי התרנגולת, אף על גב דהכנה זו בידי שמים, שהרי לא נעשה כל מעשה כדי להכינה, מכל מקום הרי היא נחשבת הכנה ולכך היא אסורה, וכשם שמצינו בירידת המן, שאף המן הוכן בידי שמים, והוצרכו ישראל להכינו ולזמנו לצורך שבת.

ובטעם האיסור נחלקו הראשונים, **יש אומרים**: שדבר שלא הוכן לצורך שבת ויום טוב מבעוד יום הרי הוא נאסר משום מוקצה דאורייתא. **ויש אומרים**: שאין הכנה דרבה שייכת לדין מוקצה, אלא הוא איסור בפני עצמו מחמת עצם ההכנה שנעשתה ביום קדוש כשבת ויום טוב (והכנה זו נקראת בלשון התלמוד '**הכנה דרבה**', על שם רבה שהוא בעל המימרא הזו, אף שאיסורה נלמד מהתורה ומדאורייתא הוא).

והכינו את אשר יביאו" (שמות טז, ה) ומשמעות הכתוב, שכשירד המן ביום שישי כפליים - לצורך יום שישי ולצורך השבת, נצטוו ישראל כבר מיום השישי (שהוא חול) להזמין את המאכל לצורך השבת, ומזה למדו שדוקא יום חול מכין לשבת, וכן יום חול מכין ליום טוב, ולכך יש להכין ולהזמין את סעודותיו בחול. ומטעם זה, דעת **בית הלל**: שביצה שנולדה ביום טוב והוכנה בשבת שקודם יום טוב במעי התרנגולת, אף על גב דהכנה זו בידי שמים, שהרי לא נעשה כל מעשה כדי להכינה, מכל מקום הרי היא נחשבת הכנה ולכך היא אסורה, וכשם שמצינו בירידת המן, שאף המן הוכן בידי שמים, והוצרכו ישראל להכינו ולזמנו לצורך שבת.

[גמרא ורש"י ביצה ב, ב; שיטמ"ק שם; רבינו עובדיה מברטנורא].

שיעורי חז"ל בימינו

משנתנו מביאה את מחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי שיעור חיוב חמץ בפסח, והזכירה את השיעורים: כזית וככותבת, שיעורים אלו, היו ברורים בזמן חכמי המשנה והתלמוד, הדרך הקלה לבדוק את הדבר היתה באמצעות זיתים וביצים שהיו מצויים בזמנם, ולכן יכלו לשער בקלות את השיעורים בכל דבר שהתורה נתנה בו שיעור, על פי מה שהיה מצוי בזמנם.

כך גם כתב רב האי גאון: זאת היא הסיבה ששיעורי התורה נמסרו במידותיו הטבעיות של גוף האדם, כגון: אצבע, טפח, אמה וכו'. וכן בנפח הפירות המצויים כגון: זית, גרוגרת, וכן שיעור ביצה, שהביצים והפירות נמצאים בכל מקום, וגם לכשגלו ישראל ונפוצו ברחבי העולם, הביצים והפירות אינם משתנים והם קיימים בכל עת.

אם השתנו הטבעים

אולם רבותינו הראשונים והאחרונים נחלקו האם באמת ניתן גם כיום בדורות אלו למדוד בפשיטות לפי הפירות הביצים ומידות האדם המצויות בנינו על אף הדורות הרבים שעברו מאז, או שיתכן שהשתנו הגדלים והטבעים מזמנם לזמנינו, ולכן אנו צריכים לשער מה היה בזמנם ולחשב השיעורים לפי זה.

הגאון רבי יחזקאל לנדא בעל הנודע ביהודה, מכח קושיא גדולה שנתקשה, הוכיח וקבע: שצריך לומר שהביצים בזמננו אי אפשר לסמוך עליהם ולמדוד בהם שיעורי תורה, אלא יש להכפיל את השיעור, שהביצה בזמנינו גודלה כחצי ביצה בזמנם. והמשמעות מדבריו אלו, שהקובע הוא גודל הפירות והביצים שהיו בזמן מתן תורה.

הגאון רבי ישעיהו קרליץ בעל החזון איש, אף הוא הסיק כדברי הנודע ביהודה, ושיש ללכת כדבריו בין לחומרא ובין לקולא, אף שישנם שינויים בשיטתו של החזון איש לגבי שיעורים מסויימים – שכיון שיש סתירה בין מידת הביצה לאגודל יש להעדיף את האגודל, כי אמה וטפח שהם מידות אורך נזכרו בתורה, לעומת שיעור הכזית והביצה שהינם מידת נפח ולא הוזכרו בתורה.

לעומת זאת הגאון רבי אברהם חיים נאה בעל הספר שיעורי תורה, חיבר את הספר 'שיעורי תורה', להוכיח שלא כשיטה זו, ולדעתו: הביצים לא נתקטנו כלל ולא נשתנו, ולדעתנו אנו בודקים את השיעורים הללו לפי הביצים המצויים בזמנינו. אלו הם שתי השיטות העיקריות המפורסמות בדור האחרון, שיטת החזון איש, לעומת שיטת הגרא"ח נאה, וכפי שנתבארה סיבת מחלוקתם. כמובן שהמחלוקת ביניהם קיימת בכל השיעורים, מידות ומשקלים שקיבלו חכמים במצוות.

[תשובות הגאונים ליק, סימן צה; צל"ח פסחים קטז, ב ד"ה הואיל; שו"ת חתם סופר או"ח סימן ככז; חזון איש או"ח סימן לט; מידות ושיעורי תורה עמ' רכ; שיעורין של תורה סימן א.]

שְׂאֹר בְּכִזַּיִת וְחָמֵץ בְּכַפּוֹתְבַת.

המחלוקת השניה שנחלקו בית שמאי ובית הלל במשנתינו, הוא בשיעור של איסור חמץ בפסח.

באיסור חמץ בפסח כלולים שני איסורים: **א - איסור אכילה. ב - איסור להשות חמץ ברשותו.**

ושני מיני חמץ ישנם: **א - שאור**, שחימוצו קשה [-מוחמץ מאד, וגורם להחמיץ עיסות אחרות]. **ב - חמץ**, עיסה מוחמצת שאין בכוחה לחמץ עיסות אחרות. ובוזה נחלקו בית שמאי ובית הלל, מהו שיעור החמץ הצריך ביעור (אבל בשיעור האכילה לא נחלקו, ואף חמץ שיעור איסור אכילתו להתחייב עליו בקרבן הוא בכזית).

לדעת **בית שמאי**: שיעור **השאור** לעבור עליו ב"לא יראה" ו"לא ימצא", הוא בשיעור קטן ככזית. אבל שיעור **החמץ** אינו חמור כל כך, שאין חימוצו קשה כשאור, ולכך שיעורו כשיעור תמרה גסה, שהיא גדולה מכזית ופחותה מכביצה.

ודייקו זאת בית שמאי ממה שהתורה הזכירה בפסוק שיש לבער גם שאור וגם חמץ, והרי יכלה להסתפק בהזכרת חיוב ביעור 'חמץ' שהוא קל מה'שאור', ומכך היינו לומדים מקל וחומר שיש לבער את השאור החמור יותר מחמץ, אלא ודאי הזכירה התורה גם חמץ וגם שאור ללמדנו שאין שיעורם שווה לענין ביעור חמץ, אלא שאור חיובו בכזית וחמץ שיעורו בככותבת.

ואילו לדעת **בית הלל**: בין שאור ובין חמץ שיעורן שווה לחומרא, ובשניהם עובר בכזית, והלכה כדבריהם. וטעם דבריהם הוא מפני שלומדים דין ביעור חמץ מאכילת חמץ, כשם שהשווה אותם הכתוב לגבי אכילתם כן הדין לגבי ביעורם.

[גמרא ביצה ז, ב; רבינו עובדיה מברטנורא].

